

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В РОМАНІ «МІСЯЧНИЙ КАМІНЬ» УІЛКІ КОЛЛІНЗА

Постановка проблеми. Перекладацька діяльність є однією з найстаріших у світі. Завдяки перекладачам або тлумачам люди мали можливість вести торгівлю, підтримувати дипломатичні відносини, які через спілкування вели до розуміння і миру. Сучасне перекладознавство вийшло на новий інформаційно-технологічний рівень, але і сьогодні в процесі машинного перекладу або перекладу за допомогою словника часто виявляється неможливим використовувати запропоновані відповідники слів та словосполучень, тому в подібних випадках перекладач вдається до процесу лексичних та граматичних трансформацій (*перетворень*) для досягнення адекватності перекладу. Я.І. Рецкер, досліджуючи лексичні відповідники, зауважував, що «у будь-якому двомовному словнику ми знаходимо відповідності двох категорій: еквіваленти і варіанти відповідностей. Під еквівалентами ми розуміємо такі відповідники між словами двох мов, які є постійними, рівнозначними і, як правило, незалежними від контексту. Оскільки еквівалентна відповідність завжди одна, у перекладача немає вибору: він повинен використовувати цей еквівалент. Всякий інший переклад буде помилковим. Еквівалентами в іншій мові представлені здебільшого терміни, власні імена, географічні назви. Проаналізувавши декілька десятків сторінок англо-російського словника, ми доходимо висновку, що еквівалентні відповідності в ньому становлять близько 30% усіх слів» [7, с. 47]. Отже, останні 70% вокабуляру вимагають певних перекладацьких трансформацій, тому проблема адекватності перекладу і, зокрема, перекладацьких трансформацій є однією з **найактуальніших** у сучасному перекладознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теоретичної літератури, зокрема, Л.С. Бархударова, І.В. Корунця, В.Н. Комісарова, Л.К. Латишева, Р.К. Мін'яр-Белоручева, Я.І. Рецкера [1, 3, 4, 5, 6, 7] показує, що на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо лінгвістичних прийомів, які можна віднести до перекладацьких трансформацій, це ж стосується і системи класифікації трансформацій. Скільки дослідників – стільки підходів до перекладацької діяльності. Так, Л.С. Бархударов уважав, що «предметом лінгвістичної теорії перекладу є науковий опис процесу перекладу як міжмовної трансформації» [1, с. 6]. В.Н. Комісаров запропонував опис лінгвістичної теорії перекладу, звертаючи увагу на проблеми еквівалентності, на жанрово-стильові особливості, на прагматику перекладу, лексичні та граматичні відповідники. На думку дослідника, «опис системи відповідностей супроводжується виявленням умов їх використання, і поняття системи перекладацьких відповідностей має динамічний характер <...> Опис відповідностей здійснюється на основі вивчення результатів перекладацького процесу, і у свою чергу знання типів відповідностей і правил їх вживання сприяє успішному вирішенню перекладацьких завдань у численних реальних актах перекладу» [3, с. 157]. І.В. Корунець розглядає трансформаційний метод дослідження, за допомогою якого виявляється різниця у формі вираження лексичних одиниць порівнюваних мов «*Transformation may reveal the difference in the form of expression in the contrasted languages*» [4, с. 23].

Постановка завдання. З огляду на актуальність проблеми відтворення адекватності перекладу метою статі є представлення результатів дослідження перекладацьких трансформацій в авторському перекладі частини роману «Місячний камінь» Уїлкі Коллінза.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження було обрано авторський переклад роману Уїлкі Коллінза «Місячний камінь» на українську мову, а саме першу частину, яка становить 108 сторінок роману оригіналу, що і стало першим етапом дослідження. Переклад роману «Місячний камінь» англійського письменника Уїлкі Коллінза на українську мову вже було виконано Леонідом Суярко [2], але, оскільки в українській мові було знайдено тільки один переклад, було вирішено виконати свій переклад. На другому етапі роботи над емпіричним матеріалом за допомогою компонентного аналізу було проаналізовано 633 перекладацькі трансформації з точки зору їх приналежності до певного типу. У даній роботі термін «перекладацькі трансформації» розуміємо як міжмовні перетворення або навмисні відступи від структурного та семантичного паралелізму між текстом оригіналу і текстом перекладу з метою досягнення перекладацької еквівалентності. На третьому етапі було використано кількісний аналіз, який виявив найбільш та найменш продуктивні типи перекладацьких трансформацій. Результати кількісного аналізу перекладацьких трансформацій наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Продуктивність типів перекладацьких трансформацій у романі «Місячний камінь»

№	ПТ	К-сть	%	Приклад
1	Переставлення	182	28,75%	<i>All sorts of rough jests and catchwords were bandied about among them; and the story of the Diamond turned up again unexpectedly, in the form of a mischievous joke.</i> 'Перекидаючись грубими примовками і дотепами, вони раптово згадали в лукавому жарті історію алмаза.'
2	Конкретизація	179	28,28%	<i>The boy became quite stiff and stood like a statue, looking into the ink in the hollow of his hand.</i> 'Хлопчик завмер на місці і стояв як статуя, дивлячись на чорнила, налиті повністю на його долоню.'
3	Опущення	66	10,43%	<i>The person here mentioned as Rosanna was our second house-maid.</i> 'Розанна була нашою другою служницею.'
4	Заміна частини мови	43	6,79%	<i>...Mr. Franklin had seized the opportunity of the reconciliation to make an offer to Miss Rachel, and had neither been accepted nor refused.</i> '...містер Френклін скористався примиренням, щоб зробити пропозицію міс Речел, і не отримав ні згоди, ні відмови.'
5	Транскрипція та транслітерація	34	5,37%	<i>Preserved by three Brahmins, the inviolate deity, bearing the Yellow Diamond in its forehead, was removed by night, and was transported to the second of the sacred cities of India – the city of Benares.</i> 'Той, що охоронявся трьома Браминами, недоторканий ідол з жовтим алмазом у лобі був перевезений вночі у друге за значенням священне місто Індії – Бенарес.'
6	Об'єднання речень	31	4,9%	<i>I thought of the golden rule. But there! Rosanna wasn't Nancy, and that's the truth of it!</i> 'Я згадав про це золоте правило, але Розанна не Нансі, ось у цьому й річ!'
7	Антонімічний переклад	28	4,42%	<i>What his last words meant I know no more than you do.</i> А що означали його останні слова, я знаю так само мало, як і ви.
8	Цілісне перетворення	23	3,63%	<i>The devil take him.</i> 'Пропади він пропадом!'
9	Додавання	21	3,32%	<i>...when I was stopped by hearing a sound like the soft beating of a drum on the terrace in front of my lady's residence.</i> '...коли мене зупинив звук тихого барабанного бою, який пролунав на терасі перед покоями моєї пані.'
10	Дихотомічне членування речень	13	2,05%	<i>But a housemaid out of a Reformatory, with a plain face and a deformed shoulder, falling in love, at first sight, with a gentleman who comes on a visit to her mistress's house, match me that, in the way of an absurdity, out of any story-book in Christendom, if you can!</i> 'Але щоб покоївка з виправного будинку, погана собою і з потворним плечем, закохалася з першого погляду в джентльмена, який приїхав в гості до її пані? Знайдіть мені що-небудь подібне до цього безглуздя в будь-якому романі у християнських традиціях, якщо зможете!'
11	Генералізація	13	2,05%	<i>He had deposited the Moonstone in the bank...</i> 'Він віддав алмаз на зберігання до банку...'
	Усього	633	100%	

Як показують результати аналізу, під час перекладу на українську мову було використано одинадцять типів перекладацьких трансформацій, при цьому характерною тенденцією виступає сукупність перетворень в одному й тому ж реченні. Найбільш продуктивними виявились групи «Переставлення» та «Конкретизація», а найменш продуктивними та рівними за чисельністю – «Генералізація» та «Дихотомічне членування речень».

Як показують результати дослідження, на першому місці за чисельністю знаходиться група перекладацьких трансформацій «Переставлення», яка налічує 182 синтаксичні одиниці, що становить 28,75%. Наприклад,

(1) *Toward midnight I went round the house to lock up, accompanied by my second in command, Samuel, the footman, as usual* [8, с. 55].

'За звичаєм, обійшов я близько опівночі разом із моїм помічником, лакеєм Самюелем, навколо будинку і замкнув усі двері.'

Як показує приклад, у реченні перекладу наявна зміна послідовності підмета та присудка *I went round* – 'обійшов я'; обставина часу *Toward midnight* – 'близько опівночі' зайняла позицію після підмета; обставина образу дії *as usual* – 'за звичаєм' з останнього місця в мові оригіналу перемістилася на перше місце в реченні перекладу мовних елементів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу.

«Конкретизація» займає друге місце серед використаних перекладацьких трансформацій і налічує 179 лексичних одиниць, що становить 28,28%. Наприклад,

(2) *After meal, Mr. Franklin and I had a private conference on the subject of the Moonstone...* [8, с. 23].

‘Після сніданку містер Френклін мав зі мною приватну розмову щодо Місячного каменю...’

Як показує приклад, в англійському варіанті значення слова *meal* має широку семантику і позначає ‘приймання їжі; їжа’, а в перекладі воно замінюється словом вужчої семантики і позначає ‘сніданок’. Отже, слово ширшої семантики в оригіналі було замінено словом вужчої семантики.

«**Опущення**» займає третє місце серед використаних перекладацьких трансформацій і налічує 66 лексичних та синтаксичних одиниць, що становить 10,43% від усього корпусу відібраних одиниць. Наприклад,

(3) *We were not a happy couple, and not a miserable couple* [8, с. 16].

‘Ми не були щасливим подружжям, але й не були і нещасними.’

Як показує приклад, у даному випадку відбулося опущення слова *couple*, бо в українському перекладі воно є семантично зайвим.

«**Заміна однієї частини мови іншою**» посідає четверте місце серед використаних перекладацьких трансформацій, із чисельністю 43 лексичних одиниць, тобто 6,79% від усіх аналізованих перетворень. Наприклад,

(4) *Penelope's notion is that I should set down what happened regularly day by day, beginning with the day when we got the news that Mr. Franklin Blake was expected on a visit to the house* [8, с. 18].

‘Пенелопа думає, що я повинен послідовно описати, що сталося, починаючи з того самого дня, як ми отримали новину, що містера Френкліна Блека очікують прийняти в нашому домі.’

У наведеному прикладі в англійському варіанті іменники *a notion* ‘розуміння’ та *a visit* ‘відвідування’ було замінено на відповідні дієслова ‘думати’ та ‘приймати’.

Транскрибування та транслітерація займають п’яте місце серед перекладацьких перетворень, що становить 34 лексичні одиниці (2,6%). Наприклад,

(5) *If you know anything of the fashionable world you have heard tell of the three beautiful Miss Herncastles, — Miss Adelaide, Miss Caroline, and Miss Julia...* [8, с. 14].

‘Якщо ви хоч що-небудь знаєте про світське життя, ви, напевно, чули про трьох чарівних міс Гернкастлз: міс Аделаїді, міс Кароліні і міс Джулії...’

Як показує приклад, у перекладі застосовується прийом транслітерації, тобто відтворення звучання іноземного слова за допомогою літер.

У наступному прикладі застосовано прийом транскрипції, тобто відтворення звукової форми слова:

(6) *...the celebrated Indian traveler, Mr. Murthwaite...* [8, с. 75].

‘...знаменитий індійський мандрівник, містер Мартуєт...’

Треба зазначити, що в даній роботі транскрипція та транслітерація використовується тільки для передачі власних імен.

«**Об’єднання речень**» посідає шосте місце серед аналізованих перетворень і налічує 31 синтаксичну одиницю, що становить 4,9%. Наприклад,

(7) *When she looks pleased, she looks nice. When she looks nice, I chuck her under the chin* [8, с. 26].

‘Коли вона задоволена, вона чудово виглядає, і тоді я лагідно поплескую її по підборіддю.’

У цьому прикладі об’єднання речень у перекладі є доцільним, бо в цьому випадку немає підстав залишати щільно пов’язані між собою думки розділеними. Отже, дві синтаксичні структури оригіналу поєднуються в одне речення в перекладі.

На сьомому місці серед використаних перекладацьких трансформацій знаходиться «**Антонімічний переклад**» з 28 синтаксичними одиницями, що становить 4,42%. Наприклад,

(8) *Frizinghall was our nearest town, and the Bank of England wasn't safer than the bank there* [8, с. 51].

‘Фрізінголл – був нашим найближчим містом, і банк його так само надійний, як і Англійський банк.’

У даному прикладі негативну конструкцію *wasn't safer than* у мові оригіналу замінено на позитивну синтаксичну конструкцію ‘так само надійний, як’ у мові перекладу. Зазначена трансформація дає змогу перекласти адекватно, ніж це можна зробити за допомогою дослівного перекладу.

«**Цілісне перетворення**», яке розуміється в роботі як повне переосмислення всього речення, займає восьме місце серед усіх перетворень і налічує 23 синтаксичні одиниці, що становить 3,63% від усього емпіричного матеріалу. Наприклад,

(9) *You make my flesh creep!* [8, с. 23].

‘Мене мороз продирає по шкірі!’

На прикладі даного речення, можемо побачити, чому цілісне перетворення служить універсальним засобом перекладу фразеологічних одиниць, бо дослівний переклад не може вважатися адекватним у цьому випадку. Отже, даний тип перекладацьких трансформацій відбувається не за елементами, а цілісно.

«**Додавання**» займає дев’яте місце серед використаних перекладацьких трансформацій, що становить 21 синтаксичну одиницю (3,32%). Наприклад,

(10) *...the storming of Seringapatam, under General Baird, on the 4th of May, 1799* [8, с. 3].

‘...штурм Серінгапатама, що відбувався 4 травня 1799 року, під командуванням генерала Берда’.

Як показує приклад, словосполучення ‘що відбувався’ та ‘під командуванням’ відсутні в тексті оригіналу, а в перекладі їх використання є доцільним і допомагає гладкості, плавності та рівності висловлювання в українській мові. Отже, в результаті використання додаткових словосполучень досягаємо адекватності перекладу.

До периферії вилучених типів перекладацьких трансформацій належать два типи рівні за чисельністю «Дихотомічне членування речення» (11) та «Генералізація» (12), які налічують по 13 синтаксичних одиниць, що становить 2,05% від усього емпіричного матеріалу. Наприклад,

(11) *I have seen the letters, in a heap, all of them written in the same brief, business-like form of words...* [8, с. 43].

‘Я бачив купу цих листів. Усі вони склалися з однієї і тієї ж короткої ділової фрази...’

Як показує приклад, у результаті синтаксичного перетворення у мові оригіналу маємо одне речення, а в мові перекладу – два.

(12) *Before I had time to doze off again, after my daughter Penelope had left me, I was disturbed by a rattling of plates and dishes in the servants' hall, which meant that dinner was ready* [8, с. 25].

‘Перш ніж я знову встиг задрімати, після того як моя дочка пішла, мене розбудило гуркотіння посуду в їдальні для прислуг, це означало, що обід готовий.’

У даному випадку було застосовано прийом генералізації при перекладі вужчого поняття *plates and dishes* на більш широке за значенням ‘посуд’. Отже, у перекладі було використано заміну лексичної одиниці з обмеженою семантикою на загальне поняття.

На додаток, треба зазначити, що одна й та ж синтаксична конструкція в мові перекладу характеризується використанням декількох перекладацьких трансформацій. Наприклад,

(13) *Placed in a position of trust and honor, with a little cottage of my own to live in, with my rounds on the estate to occupy me in the morning and my accounts in the afternoon, and my pipe and my Robinson Crusoe in the evening — what more could I possibly want to make me happy?* [8, с. 15].

‘Мені довіряли. Я займав почесне місце, мав свій власний котедж, вранці об’їжджав маєток, вдень писав звіт, ввечері кури трубку і читав свого «Робінзона Крузо», – чого ще міг я бажати для того, щоб вважати себе щасливим?’

Як показує приклад, у мові перекладу було застосовано прийом членування речення, який спрямовано на підкреслення та наголошення інформації. Крім наведеного перетворення, в даному реченні також використано додавання дієслів: ‘об’їжджав, писав, палив’, які відсутні в мові оригіналу.

(14) *...he wandered hither and thither about the house and garden in an aimless, uneasy way* [8, с. 94].

‘... туди-сюди безцільно та із занепокоєнням блукав він по будинку і саду.’

У даному прикладі використано низку перетворень, зокрема, підмет і присудок змінили місце в реченні перекладу *he wandered* – ‘блукав він’; обставини способу дії *hither and thither* та *in an aimless, uneasy way* ‘туди-сюди безцільно та із занепокоєнням’ в англійському реченні роз’єднані, тоді як в українському вони стоять поруч і на початку речення; також відбулася зміна частин мови: прикметник *aimless* ‘безцільний’ замінено на прислівник ‘безцільно’; прикметник *uneasy* ‘неспокійний’ перекладено іменником ‘занепокоєння’.

Отже, в більшості випадків в одному і тому ж реченні може бути використано декілька перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності в перекладі.

Висновки. Таким чином, під час перекладу на українську мову було використано одинадцять типів перекладацьких трансформацій, серед яких найбільш продуктивними виявилися «переставлення» та «конкретизація», найменш продуктивними – дихотомічне членування та генералізація. Опущення, додавання, заміна частин мови, транскрипція, транслітерація, об’єднання речень, антонімічний переклад та цілісне перетворення займають позицію між найбільш та найменш продуктивними типами. Також зафіксовано тенденцію до використання декількох трансформацій в одному реченні, що визначається науковцями як «змішаний тип перекладацьких трансформацій». Отже, перекладацькі трансформації виступають невід’ємною складовою частиною адекватного перекладу.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі вважаємо дослідження граматичних трансформацій, зокрема заміни частин мови.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Коллінз У. Твори. В 2 т. / пер. Л.С. Суярко, В.В. Коробко. Київ : Дніпро, 1989. Т. 1 : Жінка в білому. 592 с. ; Коллінз У. Твори. В 2 т. / пер. Л. Суярко, В. Коробко. Київ : Дніпро, 1989. Т. 2 : Місячний камінь. 461 с. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1002821> (дата звернення: 18.11.2018).
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник для ин-тов и фак. иностр. языка. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
4. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2008. 512 с.
5. Латышев Л.К. Курс перевода: эквивалентность перевода и способы ее достижения. Москва : Международные отношения, 1981. 247 с.
6. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. Москва : Московский лицей, 1996. 290 с.
7. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода. 2-е изд., стереотип. Москва : Р. Валент, 2007. 240 с.
8. Collins W. The Moonstone. URL: <http://www.gutenberg.org/files/155/155-h/155-h.htm> (дата звернення: 18.11.2018).

Анотація

**О. ПЕФТІЄВА, В. ГАЗІБАГАНДОВА. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В РОМАНІ «МІСЯЧНИЙ КАМІНЬ» УІЛКІ КОЛЛІНЗА**

У статті викладено результати дослідження перекладацьких трансформацій на матеріалі авторського перекладу роману «Місячний камінь» Уілкі Коллінза з англійської на українську мову. За допомогою компонентного аналізу було проаналізовано 633 перекладацькі трансформації. Під час перекладу на українську мову було встановлено одинадцять типів перекладацьких перетворень, при цьому характерною тенденцією виступає сукупність перетворень в одному й тому ж реченні. Також ідентифіковано продуктивність використаних перекладацьких трансформацій, де найбільш продуктивною виявилась група «Переставлення», а найменш продуктивними й однаковими за чисельністю – «Дихотомічне членування речення» та «Генералізація».

Ключові слова: перекладацькі трансформації, переставлення, конкретизація, опущення, додавання, транскрипція, транслітерація, генералізація.

Summary

**E. PEFTIYEVA, V. GAZIBAGANDOVA. TRANSFORMATIONS IN UKRAINIAN TRANSLATION
OF THE NOVEL *THE MOONSTONE* BY WILKIE COLLINS**

The lexical and grammatical transformations in the author's translation of the novel «The Moonstone» by Wilkie Collins have been researched in the article.

The study of theoretical literature shows that, currently, there is no consensus on linguistic techniques that can be classified as translation transformations, and the same is about the classification system of transformations.

The term "translation transformations" is understood here as inter-language transformations or intentional deviations from structural and semantic parallelism between the original text and the text of translation in order to achieve adequacy in translation.

Eleven types of translation transformations have been established in the course of translating into Ukrainian. Totally, using componential analysis, there were analyzed 633 translation transformations in terms of their belonging to a certain type. There are the following translation transformations among them: positional changes of primary and secondary parts in sentences, specializations, omissions, parts of speech changes, transcriptions, transliterations, unification of the sentences, antonymic translation, additions, modulations, decomposition of sentences, and generalizations.

A characteristic tendency is the combination of transformations in one sentence, which is defined by scholars as «a mixed type of translation transformations», that is explained by non-relative structures of English and Ukrainian languages. The most and the least productive types of translation transformations have also been identified, where the most productive are the groups of positional changes of primary and secondary parts in sentences and specifications or narrowing of lexical meaning, and the least productive – the division of a sentence in two or three ones, and generalization or widening of lexical meaning.

Key words: translational transformations, specializations, omissions, transcriptions, transliterations, generalizations.